

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 94(477):929

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-4.1>

О. Р. Слободянюк

старший викладач кафедри українознавства та соціальних наук
Одеського державного екологічного університету

Н. Д. Краснянська

старший викладач кафедри українознавства та соціальних наук
Одеського державного екологічного університету

І. МОГИЛЬНИЦЬКИЙ – ПРОВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ГАЛИЧИНИ

Дослідження присвячене вивченню ролі та місця Української греко-католицької церкви на початку XIX століття в поширенні і розвитку національної ідеї в Україні на прикладі діяльності українського просвітителя І. Могильницького. Національна ідея швидко поширювалась у Галичині наприкінці XVIII – на початку XIX століття через наявність етнічних та соціальних конфліктів. У Західній Україні того часу національну інтелігенцію репрезентувало переважно греко-католицьке духовенство. Іван Могильницький (1777–1831 роки) – український освітній і церковний діяч, учений-філолог, крилошанин перемишльської капітули з 1817 року, опікун шкіл Перемишльської єпархії, один із провісників національного відродження в Галичині. Підготував і видав низку підручників українською мовою для народних шкіл: «Буквар словена-руського язика» (видання 1816, 1817, 1819, 1826, 1827 років), «Катехізіс малий» (1817 рік). Створив першу в Галичині граматику української мови – підручник «Грамматика язика словена-руського» (1823 рік). Передмова до неї становила важливу наукову працю «Відомість о руському язичі» (1829 рік), яка містила змістовний нарис історії України, визначала українську мову як одну із самостійних східнослов'янських мов, була перекладена польською і російською мовами. «Грамматика язика словена-руського» і «Відомість о руському язичі» стали першим ґрунтовним науковим дослідженням української мови в Галичині.

У результаті вивчення й аналізу багатьох відповідних джерел І. Могильницький дійшов таких основних наукових висновків. Українська мова – це окрема слов'янська мова як на заході, так і на сході України. Нею розмовляють українці, які становлять один народ, одну націю, із власною самобутньою історією та культурою. Водночас він робить екскурс в минуле, починаючи з Володимира Великого. Галичани – це відгалуження від східних русинів. Руська мова, на думку І. Могильницького, – це літературна форма сучасної йому української мови, яка є найголовнішою, найхарактернішою ознакою нації. Також вона є народною мовою. Народ може втратити політичну, державну самостійність, але водночас не втрачає своєї національної ідентичності та мови. І. Могильницький розвідував українську мову. Розвідка І. Могильницького доказує, як старанно він слідив за дослідями української історії, зокрема церковної, української мови в минулому й сучасності. Його видатний вклад у національне відродження визнавали М. Андрусак, І. Франко, М. Грушевський та багато інших відомих українських громадських та наукових діячів. І. Могильницький зробив вагомий внесок у розвиток культурної спадщини свого рідного народу.

Ключові слова: Іван Могильницький, Українська греко-католицька церква, національна ідея, Галичина, Перемишль, культурна спадщина, українські просвітители, грамматика української мови.

Постановка проблеми. Історія Української греко-католицької церкви відображає історію українського народу. Церква, яка не мала підтримки уряду, обстоювала ідеали державотворення, перебувала там, де були українці, здійснювала духовну опіку в найрізноманітніших умовах. Церкві судилося в історії України визначити євроінтеграційний вектор розвитку націєтворчих традицій укладенням Берестейської унії; греко-католицькі священники наповнили сибір-

ські концтабори, коли там віддавали своє життя за Україну; саме греко-католицькі священники ступили на незвідані землі Америки й Австралії, коли внаслідок трудової міграції українці перетнули океани. І. Могильницький намагався внести свою частку в розвиток культурної спадщини свого рідного народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подвижницька праця І. Могильницького висвітлена в публікаціях М. Андрусак, М. Возняка, В. Грещука,

Ф. Стебля, М. Лесюка, Л. Левандовської, Т. Замлинського, у навчальних посібниках з історії України, історії української культури. У сучасній історіографії з'явилися деякі публікації про нього як українського освітнього і церковного діяча, ученого-філолога, крилошанина перемишльської капітули з 1817 р., опікуна шкіл Перемишльської єпархії, одного із провісників національного відродження в Галичині. На думку дослідника Ф. Стебля, І. Могильницький залишиться тихим, смиренным, послушним для добра та народу і водночас великим просвітителем та зразковим пастирем [1, с. 65–67]. Учений І. Химка вважав, що саме на таких, як Іван Могильницький, і формується патріотичний дух майбутніх світочів нашої держави [2, с. 78–84]. Національна ідея швидко поширювалась у Галичині наприкінці XVIII – на початку XIX ст. через наявність етнічних та соціальних конфліктів. На думку М. Грушевського, у Західній Україні кінця XVIII – початку XIX ст. національну інтелігенцію репрезентувало переважно греко-католицьке духовенство [3, с. 664–667]. На чолі українського національно-релігійного руху стало духовенство, яке вбачало в цьому русі інструмент для реалізації своїх цілей. Греко-католицький клір намагався зміцнити авторитет Церкви, тим самим сприяти поширенню національно-релігійного руху в Галичині. Кожен священник також усвідомлював себе громадянином держави, який має повне право й обов'язок брати активну участь у суспільних справах [4, с. 79–85].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Утім, діяльність І. Могильницького не була належно висвітлена в сучасній історичній літературі.

Дослідник В. Грещук зазначав: «Це був великий син свого народу, діяльність якого належно не поцінована ще й нині, справжній подвижник на ниві просвіти, відомий релігійний діяч, поборник прав знедолених галичан» [5, с. 5]. В умовах незалежної України маємо можливість об'єктивно оцінити роль тих релігійних діячів, які відзначалися в боротьбі за відновлення незалежної України.

Мета статті – розкрити діяльність Івана Могильницького, одного з яскравих представників Української греко-католицької церкви початку XIX ст., який сприяв розвитку національних ідей в Україні.

Виклад основного матеріалу. У період переходу Галичини під владу Австрійської монархії українське суспільство провінції складалося в основному з панщизняних селян та малоосвіченого греко-католицького духовенства і нечисленних, великою мірою вже сполонізованих інших верств населення. Завдяки реформаторській політиці цісарів Марії-Терезії та Йосифа II значного матеріального й духовного піднесення досягла Греко-католицька церква – єдина на той час установа, що могла посприяти культурно-освітньому

розвиткові народу завдяки добре підготованим до цього кадрам духовенства. Українське греко-католицьке духовенство здобувало освіту у створеній імператрицею Марією Терезією в 1774 р. у Відні греко-католицькій семінарії – Барбарєумі, що давала західноукраїнським студентам не лише систематичну богословську освіту, а й можливість животворних контактів із західною культурою. У 1783 р. у Львові була заснована ще більша семінарія. Імператор Йосиф II пішов далі своєї матері: у 1784 р., щоби мати більше освічених чиновників і священників, він заснував у Львові університет, на чотирьох факультетах якого вчилися переважно поляки, але були й українці. Оскільки викладання українцям велося німецькою або латинською мовами, то для них було організовано окремих факультет, що називався «Студіум рутенум». Викладання тут велося штучною мовою, що поєднувала церковнослов'янську мову з місцевою українською говіркою. У 1809 р. україномовний факультет було ліквідовано [3, с. 98–105].

Водночас із підкресленням недоліків української мови вища освіта також народжувала її оборонців [6, с. 68]. Під час навчання у Львові чи Відні українці часто спілкувалися з польськими й особливо чеськими інтелігентами, які у справах національної свідомості й культурного розвитку йшли далеко попереду інших слов'ян Австрійської імперії. Їхній вплив сприяв зростанню національної свідомості українців [7, с. 54–61].

Свідченням переважання священників серед інтелігенції є те, що із 43 українських книжок, виданих між 1837 і 1850 рр., 40 написали священники. Першими рідною мовою зацікавилися в Перемишлі, найзахіднішому на українських землях місті, що протягом десятиліть відіграло в розвитку національної свідомості українців роль, аналогічну тій, яку приблизно в той самий час відігравав для українців Харків, розташований на східніших землях України [1, с. 64–68].

Найвидатнішим серед перемишльської групи був канонік Іван Могильницький, вископоставлений церковний ієрарх, який відав справами початкової освіти у греко-католицькій єпархії. Іван Могильницький (1777–1831 рр.) – український освітній і церковний діяч, учений-філолог, крилошанин перемишльської капітули з 1817 р., опікун шкіл Перемишльської єпархії, один із провісників національного відродження в Галичині. Студіював теологію у Львові. Навчався на богословському факультеті Віденського університету. Висвячений на священника в 1800 р. Був парафіяльним священником у с. Дроздовичі (1800–1815 рр.) і деканом у містечку Нижанковичі (нині Старосамбірський р-н Львівської обл.). У Дроздовичах у 1806 р. за клопотанням І. Могильницького організовано першу в тій окрузі народну школу. З 1816 р. – ректор

новозаснованого дяко-вчительського інституту в м. Перемишлі. Того ж року за підтримки свого зверхника, митрополита Михайла Левицького, І. Могильницький організував так зване «Товариство галицьких греко-католицьких священиків для поширення письмом просвіти і культури серед вірних», що ставило за мету готувати й поширювати серед селян нескладні релігійні тексти українською мовою, що було на той час нечуваним, видання українських загальноосвітніх та релігійних книжок (організація проіснувала до середини 1817 р.; припинила існування під тиском католицького духовництва). Іван Могильницький уклав Статут Товариства – «важливий документ для історії нашого національного розвитку», як писав І. Франко [9, с. 258]. Статут передбачав виконання не тільки шкільних завдань, але й розгортання широкої просвітницької діяльності серед віруючих за допомогою підготовлених, опублікованих і розповсюджених популярних книжок на релігійно-моральну та гуманітарну тематику, написаних простою мовою, уживаною по селах, у найпростішому стилі [8, с. 37]. Створення Товариства мало позитивне значення. За оцінкою І. Франка, це була перша усвідомлена спроба організації інтелегентних сил для виконання завдань «народної просвіти», яка сприяла подальшому поштовху цій роботі серед ліпшої частини галицько-руського духовенства. Хоча Товариство офіційно припинило своє існування, проте його колишні учасники в міру своїх сил і можливостей виконували статутні вимоги. У результаті спільними зусиллями, зокрема з іншими однодумцями, під керівництвом І. Могильницького як референта й інспектора створили 410 українських народних церковнопарафіяльних однокласних шкіл у перемишльській єпархії [8, с. 38]. Цілком очевидно, що це був досить вагомий здобуток на наявні тоді 704 парафії. Водночас варто зауважити, що, крім парафіяльних, паралельно існували і такі народні школи, як трикласні-тривіальні в невеликих містах та чотирикласні-нормальні в більших містах, але з німецькою мовою навчання [10, с. 73].

З 1817 р. І. Могильницький – інспектор шкіл перемишльської єпархії. Вхідив до гуртка українського духовництва на чолі з М. Левицьким та І. Снігурським. Підготував і видав низку підручників українською мовою для народних шкіл: «Буквар словена-руського язика» (видання 1816, 1817, 1819, 1826, 1827 рр.), «Катехізис малий» (1817 р.). Він створив першу в Галичині граматику української мови – підручник «Грамматика язика словена-руського» (1823 р.). Передмова до неї становила важливу наукову працю «Відомість о руському язичі» (1829 р.), яка містила змістовний нарис історії України, визначала українську

мову як одну із самостійних східнослов'янських мов, була перекладена польською і російською мовами. Проте, намагаючись «вдосконалити» місцевий діалект, І. Могильницький наполягав на тому, щоб уживати його із численними церковнослов'янськими домішками. Отриманий унаслідок цього штучний мовник мало сприяв спростуванню тверджень про непридатність української мови для літературного вжитку. І. Франко вважав, що цією статтею І. Могильницький «відбив нову атаку намісництва проти вживання української мови» [5, с. 152–167]. Під час інспекторської діяльності домагався поширення мережі українських народних шкіл.

І. Могильницький розвідував українську мову. Згадана «Відомість» – це перша на галицькому ґрунті наукова розвідка в ХІХ ст. про українську мову, її минуле й відношення до інших слов'янських мов. Українську мову І. Могильницький уважав рівною слов'янською сестрою, як мова чеська, польська, московська. «Може бо якийсь народ утратити свою політичну самостійність, але народності й мови він не тратить. Зникла держава Володимира Великого, але українська мова заховалася досі. Сьогодні вона зберігається під сільською стріхою, але колись вона була урядовою мовою Великого Князівства Литовського й Польщі. Доля української мови під польським пануванням зв'язалася нерозлучно з долею українського народу, хоч польська мова багато зо свого багатства завдячує українській мові, а так само й московська» [6, с. 47].

Висновки і пропозиції. Головна заслуга І. Могильницького полягає в тому, що він першим серед галичан усвідомив необхідність національного відродження і зробив все від нього залежне, щоб цей процес розпочався у сфері духовної культури. Саме завдяки йому Перемишль у цей період став центром такого відродження у Східній Галичині. Його видатний вклад у національне відродження визнавали М. Андрусак, І. Франко, М. Грушевський та багато інших відомих українських громадських і наукових діячів. На прикладі багатогранної діяльності І. Могильницького маємо можливість переконатися в тому, що саме нове покоління греко-католицького духовенства високоосвічене, патріотично налаштоване виступило в обороні національних прав галичан на свою мову, школу, зрештою, самостійне існування. Життя підтвердило правильність таких дій у той час. У процесі зростання національної свідомості вивчення історії свого народу завжди відігравало вирішальну роль. Народові, якій плекає нове почуття спільності, необхідне усвідомлення того, що його єднає й спільна доля. Цей спільний історичний досвід, крім того, має сприйматися як славетне минуле, що вселяє почуття гордості та спонукає до ототожнення зі своїм народом.

Список використаної літератури:

1. Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. *Збірник наукових праць Львівського інституту українознавства ім. І.П. Крип'якевича*. 1995. Ч. 2. С. 64–68.
2. Химка І.-П. Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині 1772–1918. Львів : Ковчег, 1993. С. 78–84.
3. Грушевський М. Ілюстрована історія України з додатками і доповненнями. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. С. 652–736.
4. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ–ХХ століть. Соціально-політичний портрет. Київ : Либідь, 1993. С. 74–176.
5. Грещук В. «Відомість о руськім язичі» І. Могильницького – перша українознавча лінгвістична розвідка в Галичині. *Відомість о руськім язичі* / І. Могильницький. Івано-Франківськ, 2003. С. 5–167.
6. Лукич В. І. Франко. *Спогади про І. Франка* / В. Лукич. 2-ге вид. Львів : Каменяр, 2011. С. 47–168.
7. Левандовська Л. Українські культурно-освітні товариства Перемишля як чинник громадсько-політичного життя Галичини (1867–1879 рр.) : дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 64–243.
8. Ступарик Б., Моцюк В. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772–1939 рр.). Коломия, 1995. С. 37–38.
9. Франко І. Перше руське просвітне товариство з рр. 1816–1818. *Матеріали до культурної історії Галицької Русі ХVІІІ і ХІХ вв.* Львів, 1902. С. 258.
10. Ступарик Б. Національна школа: витоки становлення. Івано-Франківськ, 1992. С. 73.

Slobodyanyuk O., Krasnianska N. I. Mogilnytsky – narrator of the national revival of Galicia

*The study examines the role and place of the Ukrainian Greek Catholic Church in the beginning. Nineteenth century in the dissemination and development of national idea in Ukraine, as exemplified by the activity of the Ukrainian enlightener I. Mogilnytsky. The national idea spread rapidly in Galicia at the end. XVIII – beginning XIX century due to the presence of ethnic and social conflicts. In Western Ukraine, at that time, the predominantly Greek Catholic clergy represented the national intelligentsia. Ivan Mogilnytsky (1777–1831) is a Ukrainian educational and church figure, philologist, wingman of the Peremysl Chapter since 1817, guardian of the schools of the Diocese of Peremysl, one of the forerunners of the national revival in Galicia. He prepared and published a series of textbooks in Ukrainian for public schools: “The Letter of the Slovene-Russian Language” (ed. 1816, 1817, 1819, 1826, and 1827), “Catechism Small” (1817). He created the first grammar of the Ukrainian language in Galicia – a textbook “Grammar of the Slovene-Russian Language” (1823). The preface to it constituted an important scholarly work, *The Awareness of the Russian Language* (1829), which contained a substantive sketch of the history of Ukraine, defined Ukrainian as one of the independent Eastern Slavic languages, and was translated into Polish and Russian.*

“Grammar” and “Vedomosti” became the first thorough scientific research of the Ukrainian language in Galicia. Having studied and analyzed many relevant sources, I. Mohylnytsky came to the following main scientific conclusions. Ukrainian is a separate Slavic language both in the west and in the east of Ukraine. It is spoken by Ukrainians, who make up one nation, one nation with its own original history and culture. At the same time makes a digression into the past, starting with Vladimir the Great. Galicians are a branch of the Eastern Ruthenians. The Russian language, in the understanding of I. Mohylnytsky, is a literary form of the modern Ukrainian language, which is the most important, most characteristic feature of the nation. At the same time it is a vernacular. The people may lose their political and state independence, but they do not lose their national identity and language. I. Mogilnytsky was exploring the Ukrainian language. I. Mogilnytsky’s intelligence proves how closely he has followed the experiences of Ukrainian history, in particular church, Ukrainian in the past and present. His outstanding contribution to national revival was recognized by M. Andrusyak, I. Franko, M. Hrushevsky and many other prominent Ukrainian public and scientific figures. I. Mogilnytsky made a significant contribution to the development of the cultural heritage of his native people.

Key words: Ivan Mogilnytsky, Ukrainian Greek Catholic Church, national idea, Galicia, Peremysl, cultural heritage, Ukrainian enlighteners, grammar of Ukrainian language.